

زیارت عاشورا نمونه ای از کارکردهای متون غیرتاریخی در تاریخ است

یک استاد تاریخ دانشگاه با اشاره به اینکه از زیارت عاشورا به عنوان نمونه ای از کارکردهای متون غیرتاریخی در تاریخ یاد کرد گفت: زیارت اربعین اگر چه روشی برای عرض ارادت به امام حسین (ع) و صحبت با ایشان از زبان یک امام معصوم است، اما برای سایر انسان‌ها و به ویژه یک طلبه تاریخ کارکردها و برداشت‌هایی عمیقی در خود دارد.

یک استاد تاریخ دانشگاه با اشاره به اینکه از زیارت عاشورا به عنوان نمونه ای از کارکردهای متون غیرتاریخی در تاریخ یاد کرد گفت: زیارت اربعین اگر چه روشی برای عرض ارادت به امام حسین (ع) و صحبت با ایشان از زبان یک امام معصوم است، اما برای سایر انسان‌ها و به ویژه یک طلبه تاریخ کارکردها و برداشت‌هایی عمیقی در خود دارد.

به گزارش خبرگزاری مهر، "کارکردهای تاریخی زیارت‌نامه های عاشورایی با تأکید بر زیارت اربعین"، عنوان پنجمین نشست علمی از سلسله نشست‌های علمی عاشورایی بود که شامگاه یک‌شنبه یکم دی ماه (نوزدهم صفر) با سخنرانی حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محسن الویری و حضور جمعی از علما و اندیشمندان حوزه و دانشگاه در دبیرخانه دین‌پژوهان کشور برگزار شد.

در ابتدای این نشست علمی حجت الاسلام و المسلمین دکتر الویری با اشاره به برخی عوامل مهم و تأثیرگذار در زمینه تاریخ نگاری و تاریخ پژوهی گفت: در مباحث تاریخ نگاری و تاریخ پژوهی مهمترین کاری که یک مورخ انجام می دهد برداشتن فاصله زمانی بین زمان پژوهش و زمان انجام رویداد تاریخی است، و مهمترین ابزار یک محقق و مورخ برای انجام این کار، اعتماد به اسنادی است که هم از نظر صحت صدور و هم از لحاظ دلالت، صحیح باشند.

دکتر الویری با اشاره به این که از یک طرف اسناد قطعی الصدور و صریح الدلالة زیاد نیستند، و از طرف دیگر هرچقدر فاصله مورخ با رویداد تاریخی بیشتر باشد این اسناد کمتر یافت می شوند، افزود: مورخان برای جبران خلا ناشی از فقدان این گونه اسناد، منابع مکتوب و غیرمکتوبی را که کارکرد اولیه آنها بالذات تاریخی نیست اما دلالت به حادثه تاریخی دارند، مورد توجه قرار می دهند و از این گونه اسناد کمک می گیرند.

حجت الاسلام الویری در تشریح این گونه از اسناد غیرتاریخی ادامه داد: بسیاری از متون پزشکی، فقهی و کتاب‌هایی که در قرن‌های گذشته نگاشته شده است به نیت تاریخی نوشته نشده است، اما از آنجا که در این متون به اقتضائات و زمینه های دوران نگارش و نحوه زندگی مردم در دوره های تاریخی پرداخته شده است، برای مورخان در غایت اهمیت قرار دارند، چرا که پژوهشگران و مورخان می توانند از خلال این متون به مطالب مورد نظر خود در زمینه رویدادهای تاریخی برسند و از این طریق خلا اسناد صریح و روشن را جبران کنند.

الویری استفاده از متون غیرتاریخی و دانش‌های کمکی از جمله سکه شناسی، کتیبه شناسی، سنگ قبر شناسی، خط شناسی و نیز شناخت ساختمان‌ها و سرزمین‌ها در دوره های مختلف تاریخی، که دانش‌های مستقلی به شمار می روند اما کارکردهای تاریخی زیادی دارند را یکی دیگر از راه‌های جبران خلا اسناد تاریخی برشمرد و ادامه داد: اگر چه این دانش‌ها به قصد کمک به تاریخ پدید نیامده اند، اما میان این علوم و تاریخ نگاری، یک رابطه تعاملی وجود دارد.

الویری با اشاره به اهمیت اسناد برای یک مورخ گفت: از نگاه یک پژوهشگر تاریخ هیچ سندی بی اهمیت نیست و کنار گذاشته نمی شود، حتی اسنادی که بدون شک جعلی هستند نیز از این لحاظ که می توانند شرایط تاریخی، انگیزه ها، گفت‌وگوهای حاکم بر جامعه و اتفاقات زمان جعل سند را در آن دوره تاریخی برای یک مورخ رمزگشایی کنند، برای مورخ کارکرد تاریخی پیدا می کنند.

وی سپس به ذکر نمونه هایی از کارکردهای متون غیرتاریخی که به عنوان سند و مدرک در زیارات عاشورایی از جمله زیارت اربعین و زیارت عاشورا اشاره کرد و ادامه داد: مرحوم نوری و به تبع آن شیخ عباس قمی و سید بن طاووس که استدلال‌هایی را مبنی بر این که زیارت اربعین و بازگشت اسرای شام در بیستم صفر همان سال 61 اتفاق نیفتاده است اقامه کرده و گفته اند قابل قبول نیست که در فاصله زمانی روز عاشورا تا اربعین، کاروان اسرای کربلا به شام رسیده باشد، اما مرحوم شهید قاضی طباطبایی برای اثبات این که زیارت اربعین و بازگشت اسرای شام در بیستم صفر همان سال 61 اتفاق افتاده است برخی متون غیرتاریخی از جمله یک بیت شعر از حصان بن ثابت که از جمله شاعران عهد نبوی است، استناد و استدلال کرده است که در عصر نبوی برخی از اخبار از طریق پرنده ها ارسال می شده است، بنابراین یک بیت شعر نیز می تواند مبنای استفاده یک مورخ قرار بگیرد.

این استاد تاریخ دانشگاه، از زیارت عاشورا به عنوان نمونه دیگری از کارکردهای متون غیرتاریخی در تاریخ یاد کرد و افزود: اگر

بخواهیم زیارت عاشورا را به عنوان یک سند تاریخی شیعی که با هویت شیعه پیونده خورده است به لحاظ سندیت بررسی کنیم، یک راه سلسله این سند است که این کار صورت گرفته است، اما راه دیگر برای بررسی سندیت زیارت عاشورا خواندن متن این زیارت و تحلیل محتوای آن است یعنی متن را پیش رو بگذاریم و ببینیم آیا محتوای این متن می تواند در فضای زمانی و مکانی امام باقر (ع) که زیارت عاشورا از ایشان نقل شده است صادر شده باشد؟

الویری تصریح کرد: با بررسی محتوای زیارت عاشورا می بینیم که در این زیارتنامه به صراحت از افرادی از جمله عمر بن سعد، ابن زیاد، ابن مرجانه، یزید بن معاویه و ... نام برده شده و از خداوند برای آنان لعنت خواسته شده است، و این نشان می دهد که در این زمان آنان بر مسند کار بوده و حاکم بوده اند که این گونه از آنان یاد شده است، در حالی که در برخی از زیارت نامه ها به صورت کلی و عام آمده است اما در اینجا نام شخصیت های اصلی نقش آفرین سپاه یزید برده شده است، بنابراین این شواهد تاریخی در کنار اطلاعاتی که ما از دوران امام باقر که در فضای قرن دوم و دوران سراسیمه بنی امیه است در دست داریم، نشان می دهد مضامین زیارت عاشورا با فضای آن زمان مطابقت دارد و از طرف دیگر در فرازهایی از این زیارت، عباراتی مبنی بر اعلام آمادگی برای شروع یک انقلاب به چشم می خورد، و این مباحث با حرکت عمومی علویان با محوریت ائمه (ع) در آن دروان سازگاری دارد و مجموع این قرائن که دلالت های درون متنی زیارت عاشورا هستند به اثبات صحت صدور سند این زیارت کمک می کنند و ثابت می کنند که این زیارت حتی اگر مربوط به امام باقر(ع) نباشد اما در همان زمان صادر شده است. بنابراین محتوای زیارت عاشورا اگر چه به قصد تاریخ نگاری گفته نشده و یک مرامنامه اعتقادی برای عرض ارادت به ساحت قدسی امام حسین (ع) است، اما می تواند از طریق محتوا به صحت سند به کارکردهای تاریخی دیگر کمک کند. و از این طریق واقعیت ها، دغدغه ها و فضای عمومی جامعه را به ما نشان دهد.

حجت الاسلام و المسلمین الویری در ادامه این نشست علمی ضمن قرائت فرازهایی از زیارت اربعین به تشریح معارفی از این زیارت پرداخت و ادامه داد: زیارت معروف اربعین که از امام صادق (ع) نقل شده و راوی آن صفوان جمال است، به لحاظ مضمون و محتوا و دلالت های تاریخی به چهار محور عمده پرداخته و محور اول آن شامل مباحثی است که به معرفی امام حسین (ع) با عناوینی از جمله ولی خدا، خلیل خدا، نجیب خدا، برگزیده خدا، رازدار و مورد اعتماد خدا و ... می پردازد و نکاتی را تبیین می کند که منحصر به عاشورا نیست بلکه امام را با ویژگی ها و خصلت هایی معرفی می کند که فراتر از عاشورا بوده و نگاه و تأکید بر مفهوم امامت دارند.

الویری افزود: بخش دوم از محتوای زیارت اربعین ناظر به معرفی امام در کنار تحلیلی از محتوای نهضت عاشورا است، و از آن بخش از شخصیت امام (ع) را که با قیام عاشورا پیوند خورده است مد نظر قرار می دهد.

دکتر الویری ادامه داد: بخش سوم محتوای زیارت اربعین با تحلیلی جامعه شناسانه به ویژگی های کسانی که در برابر امام موضع گیری کردند و در مقابل او ایستادند و او را به شهادت رساندند می پردازد، و به طور دقیق و عمیق جبهه باطل را معرفی می کند اما بر خلاف زیارت عاشورا این کار را با ذکر نام افراد انجام نمی دهد، بلکه با یک بیان کلی از خداوند می خواهد این افراد را از رحمت خود دور کند و مورد لعن قرار دهد، یعنی بدون آن که از فرد خاصی نام ببرد با ذکر ویژگی های افراد و جریانی که در برابر امام ایستادند از این افراد برائت می طلبد و از خدا می خواهد این افراد را از رحمت خود دور کند.

وی بخش چهارم زیارت اربعین را ناظر به نگاه شیعه به افق آینده، و جایگاه شیعه در این افق دانست و افزود: این بخش از زیارت اربعین یک نوع پیوند ناگسستنی و استوار بین شیعه و امام ترسیم می کند و با تعبیری مبنی بر عذاب، ذلت و هلاکت افرادی که در برابر امام موضع گرفتند و نگاه امیدوار نسبت به آینده دارد و در فرازهای پایانی آن ضمن تأکید بر پیوند شیعه با امام، آمادگی شیعه را برای همراهی با امام در آینده و هنگامی که فضا برای قیام آماده شود، اعلام می کند و بر همراهی با امام و نه به دشمنان ایشان تأکید و صراحت دارد.

دکتر الویری در پایان خاطرنشان کرد زیارت اربعین اگر چه روشی برای عرض ارادت به امام حسین (ع) و صحبت با ایشان از زبان یک امام معصوم است، اما برای سایر انسان ها و به ویژه یک طلبه تاریخ کارکردها و برداشتهایی عمیقی در خود دارد.